

ИЗЈАВА О ОДРИЦАЊУ ОД НАСЛЕЂА¹

Апстракт: Давање наследничке изјаве најзначајнији је момент поступка за расправљање заоставштине. Пуноважном изјавом о одрицању од наслеђа наследник губи својство универзалног сукцесора *ex tunc*, тако да се сматра да никада није постао наследник. Негативна наследничка изјава производи различите правне последице у зависности да ли се наслеђа одриче законски, завештајни или нужни наследник. Једном дата изјава неопозива је, али се може поништити из разлога и у роковима предвиђеним и за друге правне послове.

Настао као последица тежње за свеобухватнијим сагледавањем овог значајног института, рад представља синтезу детаљније анализе карактеристика, дејстава изјаве о одрицању од наслеђа, као и могућности њеног поништења, са једне стране, и критичког сагледавања изнетих ставова о појединим питањима спорним у теорији и судској пракси, са друге стране. Истовремено, рад је и покушај да се понуде одговори и евентуално разјасне недоумице у вези неких проблематичних питања која су у непосредној вези са негативном наследном изјавом.

Кључне речи: одрицање од наслеђа, дејство негативне наследничке изјаве, поништење изјаве, оставински поступак.

¹ Овај рад настао је као резултат истраживања у оквиру пројекта „Приступ правосуђу - инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије“, који реализује Правни факултет Универзитета у Нишу уз финансијску помоћ Министарства науке и заштите животне средине, на основу Уговора о реализацији пројекта из програма основних истраживања бр. 149043Д од 23. 2. 2006. године.

Увод

Све до доношења савезног Закона о наслеђивању из 1955. године² наследничко својство у нашој земљи стицало се давањем позитивне наследничке изјаве (*hereditas aditio*), а заоставштина је прелазила на наследнике тек њеним уручењем. У англосаксонском правном систему, као и у Аустрији још увек је заступљен овај, тзв. систем аквизиције, тако да се тренутак отварања наслеђа и стицања наслеђа не поклапају. За стицање права наслеђа неопходан је, дакле, и *iustus titulus* и *modus acquirendi*, док се позвани наследник не прихвати наслеђа, постоји тзв. лежеће наслеђе (*hereditas iacens*).

Савремено српско право определило се за концепцију стицања наслеђа *ipso iure*. У нашем праву, дакле, наследничко својство стиче се по сили закона у часу смрти оставиоца, тако да није потребно давање наследничке изјаве о прихватању наслеђа. Међутим, како нико не може против своје воље наследити нечију заоставштину, то се наследнику признаје и право на одрицање од наслеђа. Право на одрицање од наслеђа је акцесорно право, оно прати субјективно наследно право и настаје истовремено са њим. Лице које искористи ово право и у току оставинског поступка да негативну наследничку изјаву, сматра се као да никада није ни било наследник и да му никада нису припадала никаква наследноправна овлашћења на конкретној заоставштини.

Значај који изјава о одрицању од наслеђа има у поступку за расправљање заоставштине и извесне недоумице које изнова изазива определили су нас да анализирамо њене карактеристике, њено дејство, као и могућност поништаја изјаве, као и поједине интересантне одлуке домаћих судова из ове области.

1. Правна природа, карактеристике и претпоставке пуноважности изјаве о одрицању од наслеђа

Изјава о одрицању од наслеђа јесте вољни начин престанка наследничког својства. Она је израз аутономије воље наследника. Све

² „Сл. лист ФНРЈ“ бр 20/55.

док лице које је позвано на наслеђе не да наследничку изјаву, сматра се наследником на конкретној заоставштини. Наследник се, уствари, не одриче наследства већ свог права наслеђа - одрицање од наслеђа у суштини јесте одрицање од наследног права. На тај начин титулар само губи своје наследноправно овлашћење, али се тиме не дира у заоставштину. Одрицањем од наслеђа не престаје ниједно право, нити обавеза који су саставни део заоставштине.³

По својој правној природи, право на изјаву о одрицању од наслеђа је правна моћ (преображајно право), јер титулара овлашћује да једностраном изјавом воље утиче на престанак његовог својства универзалног сукцесора. Ова изјава производи дејство *ex tunc*, тако да ће се сматрати да лице *ab initio* није постало наследник. Са друге стране, право да се да позитивна наследничка изјава не представља правну моћ, јер ова изјава нема конститутивно дејство.

Давање наследничке изјаве сматра се најзначајнијим моментом поступка за расправљање заоставштине.⁴ Од тренутка делације постоји неизвесност да ли ће лице које је позвано на наслеђе по најјачем правном основу постати наследник или не. Све до часа када не буде дефинитивно јасно да је то лице постало наследник или се одрекло наслеђа, оно је, како се у теорији истиче, привремени наследник.⁵ Оваква неизвесност ремети правну сигурност, и управо стога не може дуго трајати. Закон о наслеђивању⁶ одређује крајњи тренутак до кога мора бити јасно која су лица постала наследници на одређеној заоставштини. То је уједно и тренутак до кога се лице може одрећи наслеђа и тако изгубити наследничко својство. Негативна наследничка изјава може се дати најкасније до окончања првостепеног поступка за расправљање заоставштине. Сматра се да је оставински поступак окончан у тренутку отправљања првостепеног решења о наслеђивању из суда и то је последњи тренутак до кога се наследник може одрећи наслеђа.⁷

³ Тако и: N. Gavella, V. Belaj, Наследно право, Загреб, 2008, стр. 101.

⁴ Б. Кашћелан, Негативна наследна изјава, Правни живот бр. 10/2005, стр. 713.

⁵ Тако нпр.: В. Ђорђевић, Наследно право, Ниш, 1997, стр. 89.

⁶ „Сл. гласник РС“, бр. 46/95 и 101/2003. У даљем тексту биће коришћена и скраћеница ЗОН.

⁷ О. Антић, З. Балиновац, Коментар Закона о наслеђивању, Београд, 1996, стр. 558.

Наследник се може прихватити наслеђа изричито, давањем позитивне наследничке изјаве, или прећутно. Лице које је уредно позвано на оставинску расправу, а није се одазвало позиву до окончања првостепеног поступка за расправљање заоставштине, сматра се да се прихватило наслеђа.⁸ Исто дејство има и недавање наследничке изјаве лица које је присуствовало оставинској расправи. Осим тога што се наслеђа може примити недавањем наследничке изјаве у току оставинског поступка, могуће је прећутно прихватање наслеђа и конклюдентним радњама. Када је видљиво да се лице понаша *gestio pro herede.*, дакле да се понаша као наследник оставиоца, ЗОН изричито стипулише да се сматра да се то лице прихватило наслеђа.⁹

Иако се примити наслеђа може изричито или прећутно, наследник се наслеђа може одрећи само изричито. Наследник се може одрећи само наслеђа које је отворено. Одрицање од наслеђа које није отворено ништаво је.¹⁰

Изјава о одрицању од наслеђа је једностран правни посао.¹¹ Да би производила правно дејство она мора да испуњава како услове пуноважности прописане ЗОН-ом, тако и опште услове за пуноважност свих правних послова. Судија¹² који узима негативну наследну изјаву дужан је странке упозорити на правне последице и карактеристике саме изјаве. Наследничка изјава дата противно законским одредбама није пуноважна и чини решење о наслеђивању незаконитим.¹³

⁸ У овој ситуацији примењује се старо римско правило: *Qui tacet consetire videtur.*

⁹ Сматраће се да се примио наслеђа и наследник који је располагао целом заоставштином или њеним делом (чл. 219 ст. 2 ЗОН-а). Међутим, предузимање мера текућег управљања заоставштином, као и мера за њено очување, не сматрају се прећутним пријемом наслеђа.

¹⁰ Видети: чл. 218 ЗОН-а.

¹¹ У теорији је изнето и становиште да се ради о правној радњи. Видети: С. Сворцан, *Наследно право*, Крагујевац, 2006, стр. 256.

¹² Сходно чл. 90 Закона о ванпарничном поступку („Сл. гласник СРС“, бр. 24/82 и 48/88. У даљем тексту биће коришћена и скраћеница ЗВП) све изјаве и предлоге учесника у оставинском поступку могу узимати стручни сарадници, изузев изјаве о одрицању од наслеђа коју једино може узети судија.

¹³ Међутим, иако оваква изјава оставинско решење чини незаконитим, након његове правноснажности оно не може бити стављено ван снаге пресудом парничног суда. Видети: Врховни суд Србије, Рев. 4229/98.

Наследничку изјаву може дати лице које има правно релевантну вољу и које је у конкретном случају позвано на наслеђе. Лице које је недостојно за наслеђивање, искључено из наслеђа или лишено права на нужни део никада није ни постало наследник, те не може дати наследничку изјаву.

Наслеђа се може одрећи лице које је потпуно пословно способно, лично или преко пуномоћника. Пуномоћје мора бити специјално, а потпис властодавца оверен.¹⁴ У име лица која немају пословну способност наследничку изјаву о одрицању од наслеђа даје њихов законски заступник, али ће изјава производити правно дејство само уколико се са њом сагласи орган старатељства. Када се као наследник јавља зачето а нерођено дете, старалац постављен зачетку (*sigator ventris*) се, након његовог рођења, може одрећи наслеђа у његово име, а такође је неопходна сагласност органа старатељства. Ограничено пословно способни наследници наслеђа се могу одрећи лично, али је неопходна сагласност њиховог законског заступника и органа старатељства да би одрицање било пуноважно, или се у њихово име наслеђа одриче законски заступник уз сагласност органа старатељства.

Наследничка изјава може се дати усмено на записник или у писаној форми. Усмено се изјава може дати пред оставинским судом, али и пред било којим стварно надлежним судом у земљи, који је дужан да о томе обавести оставински суд. Лице које се налази у иностранству наследничку изјаву може дати и у домаћем дипломатском или конзуларном представништву.¹⁵ Сматра се да је лице дало наследничку изјаву када је потписало записник, и од тог тренутка изјава је неопозива. Изјаву о одрицању од наслеђа може узети само судија, док изјаву о прихватању наслеђа може на записник узети и стручни сарадник, који, по правилу, спроводи све радње у оставинском поступку.

Услов пуноважности наследничке изјаве дате у писаној форми јесте оверен потпис даваоца изјаве од стране надлежног државног органа. Законодавац не прецизира који је орган надлежан за оверу потписа на наследничкој изјави, па преовлађује став да то може учини-

¹⁴ Ако је пуномоћник дао наследну изјаву на основу пуномоћја на коме потпис није оверен, сматра се да изјава коју је дао пуномоћник није дата у име наследника. Видети: Одлука Врховног суда АПВ, Гж. 1203/62.

¹⁵ Видети: чл. 118 ст. 3 и 4 ЗВП.

ти и орган управе. Међутим, аргументовано се може бранити мишљење да потпис на негативној наследничкој изјави једино може оверити судија стварно надлежног суда, обзиром да је само он овлашћен да у току оставинског поступка узима овакву наследничку изјаву.¹⁶ Овера потписа од стране неког другог органа сматра се да није довољна гаранција аутентичности потписа наследника. Осим тога, у домаћој теорији изнето је и становиште да потпис мора бити оверен само када се ради о негативној наследној изјави, док није неопходно да буде оверен потпис на позитивној наследној изјави датој у писаној форми (исто важи и за пуномоћје дато са циљем да се наслеђе прихвати). Овакав став образлаже се тиме да постоји законска претпоставка о позитивној наследној изјави када она није дата, а то би нарочито требало да важи у случају када постоји позитивна изјава у писаном облику.¹⁷ Овакво схватање директно се коси са одредбом чл. 118 ст. 2 ЗВП-а који недвосмислено прецизира да потпис на наследничкој изјави која се подноси суду мора бити оверен, независно од тога да ли се ради о позитивној или негативној наследној изјави.

Наследничка изјава мора бити могућа, одређена и допуштена.

Наследник се може одрећи само наслеђа које је отворено и само када је позван на наслеђе на конкретној заоставштини. Лице се не може одрећи наслеђа које му не припада или које му још не припада. Тако, у ситуацији када се по праву представљања на наслеђе позову потомци лица које се одрекло наслеђа, они право да дају изјаву о одрицању од наслеђа имају тек од тренутка када је првопозвани наследник дао негативну наследничку изјаву. Није дозвољено антиципирање свог наследничког својства, и стога таква изјава не би била пуноважна.

Садржина изјаве мора бити таква да се из ње види на којој заоставштини и по ком правном основу се наследник одриче наслеђа.¹⁸ Ако наследник не наведе по ком правном основу се прихватио, односно одрекао наслеђа, сматраће се да је то учинио по свим основима.

¹⁶ Ђ. Павић, О одрицању од наслеђства (наслеђа), *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 4/1956, стр. 419.

¹⁷ О. Антић, *Наследно право*, Београд, 2007, стр. 368. Супротно становиште код: N. Gavella, V. Belaj, *op. cit.*, стр. 106, фуснота 91.

¹⁸ Видети: чл. 118 ст. 3 ЗВП.

Наследник који се изричито или прећутно примио наслеђа, или се одрекао наслеђа више не може својеволјно одузети важност датој наследничкој изјави.¹⁹ Једном дата наследничка изјава више се не може повлачити нити мењати. Прихватањем наслеђа наследник се дефинитивно одрекао права на одрицање од наслеђа, док се негативном наследном изјавом одрекао наслеђа на оном делу заоставштине који му је био познат у тренутку ренунцијације.²⁰ Међу домаћим правним писцима било је мишљења да би једино изјава о одрицању од наслеђа требала бити неопозива, док би опозив позитивне наследничке изјаве требало дозволити, јер би опозивање изјаве о пријему наслеђа могло бити у интересу осталих наследника, којима би се правни положај побољшао датом изјавом о одрицању.²¹ Овакво становиште сматрамо неприхватљивим из разлога правне сигурности, јер не доприноси стварању извесности у правним односима. Уз то, ЗОН изричито предвиђа да и позитивна наследна изјава не може бити опозвана.

Наследник се не може делимично прихватити, а делимично одрећи наслеђа по истом правном основу. То значи да се лице не може само примити права из заоставштине, а одрећи обавеза, нити му могу у наслеђе припасти само одређене ствари из оставинске масе, а да се истовремено других ствари одрекне. Не може се наследник својеволјно примити ни оставиочевих потраживања, а одрећи других права, или обрнуто. Међутим, наследник се може примити наслеђа по једном правном основу, а одрећи по другом. Тако, постоји могућност да се наследник прими наслеђа по основу завештања, а да се одрекне свог законског наследног дела. Прихватањем наслеђа по једном, а одрицањем по другом правном основу, на наследника прелазе и права и обавезе, тако да он не престаје бити универзални сукцесор. Осим тога, наследник се може сукцесивно одрицати наслеђа

¹⁹ Видети: чл. 214 ст. 3 и чл. 220 ст. 3 ЗОН-а.

²⁰ Чл. 130 ст. 2 ЗВП обавезује суд, у случају када се наследник одрекао наслеђа, а након правноснажности решења о наслеђивању буде пронађен део заоставштине за који се у првостепеном поступку није знало, да позове наследника ради давања наследничке изјаве у погледу накнадно пронађеног дела заоставштине. Ако се наследник прими наслеђа, суд ће га упутити да своје право оствари у парничном поступку.

²¹ Више о томе: Ђ. Павић, *op. cit.* стр. 412.

по разним правним основима, све док постоји могућност за одрицање: тако се најпре може одрећи законског наследног дела, а касније се може одрећи наслеђа и по основу завештања (осим уколико није претходно прихватио наслеђе по овом основу), при чему би постојале две неопозиве негативне наследничке изјаве.²² Ово стога што се не може сматрати да, уколико се наследник одрекне наслеђа по једном основу, а не да никакву изјаву по другом – да се аутоматски примио наслеђа по другом основу.

Наследничка изјава не може се дати под условом или роком. Своје наследничко својство лице не може условити наступањем одређеног догађаја или протеком одређеног рока. Ако је изјава о одрицању од наслеђа орочена или условљена, таква изјава неће производити правно дејство²³, а када је то случај са позитивном наследничком изјавом, сматраће се да услов или рок не постоје.²⁴

Наследничку изјаву треба разликовати од других изјава које могу бити дате током оставинског поступка. Тако, изјава наследника којом се не оспорава пуноважност завештања не може се сматрати наследничком изјавом²⁵, нити се наследничкој изјави може уподобити споразум наследника о деоби заоставштине.²⁶ Осим тога, став је судске праксе да изјава о признавању пуноважности завештања, уз истовремено давање изјаве да се ништа не тражи из заоставштине, не представља изјаву о одрицању од наслеђа по основу законског наслеђивања.²⁷ Коначно, наследничком изјавом не може се сматрати ни изјава којом се супружнику оставиоца признаје право својине, по основу брачне тековине, на одређеном делу заједничке имовине супружника. У једној одлуци Окружног суда у Београду²⁸ изјава наследника којом признаје супружнику оставиоца право својине на половини заоставштине по основу заједничког стицања у браку, сматра се наследном изјавом, јер је суд нашао да она у бити инкорпорира прихватање наслеђа и његово уступање санаследнику. Не бисмо

²² О. Антић, З. Балиновац, *op. cit.* стр. 558.

²³ Видети: чл. 214 ст. 1 ЗОН-а.

²⁴ Видети: чл. 220 ст. 1 ЗОН-а.

²⁵ Видети: Решење Окружног суда у Београду, Гж. 236/2004.

²⁶ Видети: Одлука Врховног суда Србије, Рев. 1406/84.

²⁷ Видети: Одлука Врховног суда Србије, Гзз. 28/87.

²⁸ Видети: Одлука Окружног суда у Београду, Гж. 3350/98.

се могли сложити са овим стновиштем суда. Сматрамо да оваква изјава наследника не садржи особине наследничке изјаве. Осим тога део заједничке имовине преживелог супружника није део заоставштине и не може бити предмет наслеђивања, а самим тим наследник се не може примити нити одрећи наслеђа на тој имовини. У овој ситуацији имало би се сматрати да наследничка изјава није ни дата.

2. Правне последице негативне наследничке изјаве

За разлику од позитивне наследничке изјаве, која има само декларативан значај, јер је наследник целу заоставштину или њен аликвотни део стекао у моменту смрти оставиоца, од када може и располагати њом, негативна наследничка изјава има конститутивно дејство. Одричући се од наслеђа лице дефинитивно престаје бити наследник на одређеној заоставштини, а како ова изјава делује ретроактивно, узима се да то лице никада није ни постало наследник.

Одрицање од наслеђа у нашој земљи има лично дејство и наследник се може одрећи наслеђа само у своје име. У неким другим државама, Црној Гори и Хрватској на пример, наследник се може одрећи наслеђа и у име својих потомака, осим ако не нагласи да се одриче само у своје име.²⁹ На тај начин, једностраном изјавом воље првопозваног наследника онемогућавају се његови потомци да постану законски, али и нужни наследници оставиоца. Нужни наследник може бити само лице које је и законски наследник, а величина појединачног нужног дела одређује се од законског наследног дела.³⁰

Наслеђа се може одрећи како законски, тако и завештајни и нужни наследник. Последице одрицања битно су другачије у зависности од тога која категорија наследника даје негативну наследничку изјаву.

Наследни део законског наследника који не жели да се прихвати наслеђа, по праву представљања припада његовим потомцима, као и

²⁹ Видети: чл. 131 ст. 2 и 3 Закона о наслеђивању Црне Горе („Сл. лист Црне Горе“, бр. 4/76, 10/76, 22/78, 34/86) и чл. 130 ст. 2 Закона о наслеђивању Хрватске („Народне новине“ бр. 48/03 и 163/03).

³⁰ Н. Стојановић, Престанак својства универзалног сукцесора, магистарска теза, Ниш, 1997, стр. 139.

детету које је било зачето у тренутку отварања наслеђа, ако се живо роди.³¹ Потомци наследника могу се примити или одрећи наслеђа. Они наследничку изјаву могу дати тек од тренутка када се њихов предак одрекао наслеђа. Иако законодавац то не регулише, сматрамо да када потомци наследника немају пословну способност, изјаву о одрицању од наслеђа у њихово име не би могао дати предак који је већ дао негативну наследничку изјаву. Чини се да је у том случају целисходније узети да постоји извесни сукоб интереса, и не чекати (не)давање сагласности органа старатељства, као последње бране заштите наследноправних интереса несвојевласних лица.

Када наследник није имао потомке, део заоставштине кога се одрекао прираста оним наследницима који су позвани на наслеђе, а у истом наследном реду су и у истом степену сродства са њим у односу на оставиоца. Када се не може применити право прираштаја, јер у истом наследном реду нема наследника који хоће и могу да наследе, наследни део наследника који се одрекао наслеђа припаће наследницима из следећег наследног реда, по тзв. праву следореда.

Када се наслеђа одрекне завештајни наследник, на наслеђе се најпре позива супститут првопостављеног наследника, ако је завешталац у завештању поставио заменика за случај да лице не може или не жели да се прихвати наслеђа³² (при том, завешталац може тачно прецизирати супституциони случај). Уколико завештањем није одређен супститут, примениће се једно од посебних правила тумачења завештања из чл. 140 ЗОН-а.³³ Тако, када је завешталац поставио више наследника, не одредивши им наследне делове, наследни део наследника који се одрекао наслеђа прираста подједнако осталим завештајним наследницима. У ситуацији када завешталац одреди више наследника, али тако што неким одреди, а другима не одреди наследне делове, део наследника који не жели да наследи припада само оним завештајним наследницима чији наследни делови нису одређени. Најзад, када је завешталац одредио једног наследника на це-

³¹ Овако и: Врховни суд Србије, Рев. 3369/92.

³² Видети: чл. 116 ЗОН-а.

³³ У теорији су изнета различита мишљења и различити критеријуми у погледу тога коме треба да припадне наследни део завештајног наследника који се одрекао наслеђа. Детаљније видети: Н. Стојановић, *op. cit.*, стр. 155; М. Креч, Ђ. Павић, Коментар Закона о наслеђивању, Загреб, 1964, 476-477.

локупној заоставштини, као и када је поставио више наследника и свима одредио наследне делове, па се један од њих не прихвати наслеђа, његов наследни део припада законским наследницима оставиоца. Примена права представљања код завештајног наслеђивања искључена је, тако да се на наслеђе не могу позвати потомци завештајног наследника који се одрекао наслеђа, као што је то случај код законског наслеђивања.

Нужни наследник овлашћен је да се не прихвати нужног дела који му по закону припада. Нужни део је законом одређен аликвотни део заоставштине који се за сваког наследника одређује од његовог законског наследног дела који би му припао по правилима законског наслеђивања. Оно што преостане из заоставштине по намирењу нужног дела представља расположиви део заоставштине, и овим делом заоставштине оставилац је за живота правним пословима *inter vivos* и *mortis causa* могао да располаже. Када се нужни наследник одрекне наслеђа спорно је да ли његов нужни део прираста осталим нужним наследницима, или се за вредност нужног дела увећава расположиви део заоставштине. У старијој судској пракси по овом питању заузет је став да нужни део увек прираста осталим нужним наследницима, а да расположиви део не расте.³⁴ То се образлагало тиме да се нужни део узима глобално у часу отварања наслеђа, а не у деловима појединих наследника, те је он непроменљив без обзира на одрицање.³⁵ Оваво становиште у теорији је оштро критиковано.³⁶ Величина појединачног и колективног нужног дела одређује се у сваком конкретном случају. Уколико се неко од нужних наследника одрекне свог права на нужни део, узима се као да никада није ни постао наследник, па би у том случају заоставштина изнова била расподељена. Тек тада, упоређивањем величине расположивог дела и

³⁴ У одлуци Окружног суда у Загребу Гж. 242/56-2 заузето је потпуно супротно становиште: нужни део слободан за наслеђивање услед одрицања нужног наследника не припада никада осталим нужним наследницима већ одлази у расположиви део. Наведено према: Н. Стојановић, *op. cit.*, стр. 155.

³⁵ Видети: Одлука Врховног суда Србије, Гж. 794/55; Одлука Савезног врховног суда, јун 1955. Наведено према: Б. Визнер, О правној судбини нужног дијела у случају одрицања нужног наследника од наслеђства, *Правни живот*, бр 6/67, стр. 7.

³⁶ Видети: Д. Станојевић, Одређивање нужног дела у вези са одрицањем појединих нужних наследника од наслеђа, *Анали Правног факултета у Београду*, април-јун 1959, Б. Визнер, *op. cit.*

појединачног нужног дела сваког нужног наследника утврдило би се где је отишао нужни део кога се наследник није примио.

Сагледавајући проблематику са овог аспекта долазимо до тога да у случају одрицања нужни део има различиту судбину у зависности од тога који се нужни наследник одриче, о ком нужном наследном реду се ради, као и од броја нужних наследника. Најпре, могуће је да нужни део у потпуности прирасте осталим нужним наследницима. То се увек догађа у првом нужном наследном реду,³⁷ где су колективни нужни део и расположиви део заоставштине увек једнаки и износе по $\frac{1}{2}$ заоставштине. У зависности од околности конкретног случаја нужни део наследника првог нужног реда може прирасти свим или само појединим нужним наследницима првог нужног наследног реда.

Постоји могућност и да нужни део када дође до одрицања у потпуности оде у расположиви део заоставштине, а да се нужни део осталих нужних наследника не увећа. То ће бити у случају када осим супружника има бар још један нужни наследник другог нужног наследног реда који се одриче свог права на нужни део, и бар још једно лице које је законски али не и нужни наследник оставиоца. Законски део супружника у другом наследном реду, уколико има и других санаследника увек је $\frac{1}{2}$, а нужни увек $\frac{1}{4}$ заоставштине, тако да би у случају негативне наследне изјаве неког другог нужног наследника, нужни део супружника остао непромењен. Увећао би се једино део заоставштине којим се слободно може располагати.

Могућа је и трећа ситуација, када истовремено долази до увећања расположивог дела заоставштине и нужних делова осталих нужних наследника. У том случају, дакле, нужни део нужног наследника који га се одрекао одлази делом у расположиви део заоставштине, а делом за повећање нужног дела осталих нужних наследника.³⁸

Ако се сви наследници одрекну наслеђа, заоставштина ће припасти држави као последњем законском наследнику. То ће се најчешће

³⁷ Оваква ситуација могућа је и у другом нужном наследном реду, нпр. када се као једини законски и нужни наследници јављају родитељи оставиоца, с тим што је тада расположиви део заоставштине $\frac{2}{3}$, а колективни нужни део $\frac{1}{3}$ заоставштине. Слична могућност постоји и у трећем нужном наследном реду.

³⁸ То се догађа, рецимо, када се нужног дела одрекне супружник, а постоји бар још један нужни наследник у другом нужном наследном реду.

догодити када је заоставштина презадужена и стога наследници немају интереса да се прихвате наслеђа. Са друге стране, држава се не може одрећи наслеђа, јер је она не само последњи, већ и принудни наследник. Уколико је заоставштина презадужена, то неће штетити интересима државе, јер је у нашем праву одговорност наследника за дугове оставиоца ограничена до вредности наслеђене заоставштине (*pro viribus hereditatis*).

Право на одрицање од наслеђа траје до окончања првостепеног поступка за расправљање заоставштине. Ако наследник није дао наследничку изјаву, а умре пре завршетка оставинског поступка, право на одрицање од наслеђа не престаје његовом смрћу, већ оно улази у његову заоставштину јер представља правну моћ. То значи да право на одрицање од наслеђа прелази на наследнике оног наследника који је умро пре окончања првостепеног оставинског поступка не давши наследничку изјаву.³⁹ Овај институт у теорији често се назива наследном трансмисијом, јер овде долази до преноса овлашћења на одрицање од наслеђа. Ово овлашћење не важи неограничено, и траје до окончања оставинског поступка пред месно надлежним општинским судом. Уколико се накнадно позвани наследници не одрекну наслеђа, њихов предак биће оглашен наследником на заоставштини оставиоца. Међутим, ако се првопозвани наследник изричито или прећутно примио наслеђа, а затим умро, до наследне трансмисије неће доћи.⁴⁰

Поставља се питање од када наследник постављен под одложним условом или роком може дати наследничку изјаву. Наиме, ова лица постају наследници тек наступањем одређеног догађаја или протеком у завештању одређеног рока, а до тада заоставштина на уживање припада законским наследницима завештаоца. Када се ради о наследнику постављеном под одложним условом, а услов је будућа и неизвесна чињеница за коју није сигурно да ће наступити, сматрамо да се наследник може одрећи наслеђа тек уколико се услов испуни. До тада постоји само нада да ће он постати наследник, па би се у случају одрицања пре испуњења услова радило о одрицању од будућег наследства, које је у нашем праву ништаво.

³⁹ Видети: чл. 215 ЗОН-а.

⁴⁰ Тако и: И. Бабић, Коментар Закона о наслеђивању, Београд, 2005, стр. 353.

Ситуација је битно другачија када је реч о наследнику постављеном под одложним роком, будући да је рок извесна чињеница која ће сигурно наступити у будућности. Мишљења смо да би овом наследнику требало пружити могућност да се одрекне наслеђа и пре протекла рока, без обзира што дефинитивно није постао наследник. То би било у интересу свих заинтересованих лица у конкретном случају и допринело би извесности у правним односима, а не би се непотребно одлагало оно што ће сигурно наступити.

Када је наследник постављен под раскидним условом или роком, има само право уживања на делу или целој заоставштини. Уколико се такав наследник одрекне наслеђа, сматрамо да би заоставштину требали да наследе у својину законски наследници завештаоца, осим ако из завештања не произилази нешто друго. Одрицање од наслеђа, на тај начин, било би уподобљено остварењу раскидног услова, односно протеклу резолутивног рока.

Наследник коме је својство универзалног суцесора престало јер се није примио наслеђа има право да задржи поклоне које је добио за живота оставиоца. Ови поклони, наравно, неће му бити урачунати у наследни део, јер се сматра да никада није ни постао наследник, али ће они ући у обрачунску вредност заоставштине у случају да је повређен нужни део неком од нужних наследника. Из стилизације чл. 70 ЗОН-а може се закључити да ће поклони учињени овом лицу, без обзира на тренутак њиховог чињења, бити узети у обзир у циљу намирења нужног дела, односно да законодавац у овом случају третира лице које се одрекло наслеђа као потенцијалног наследника из чл. 48. ст. 3 ЗОН-а, а не као треће лице, чиме се очигледно желе заштитити економски интереси нужних наследника.⁴¹ Правила о задржавању поклона *mutatis mutandis* важе и за испоруку остављену наследнику који се одрекао наслеђа.

Потомци оставиоца, његов супружник и родитељи који су се одрекли наслеђа, а живели су у заједничком домаћинству са оставиоцем, имају право на предмете домаћинства мање вредности који служе за задовољавање њихових свакодневних потреба. Предмети до-

⁴¹ Наиме, чл. 48 ст. 3 ЗОН-а прецизира да у обрачунску вредност заоставштине улази „...вредност свих поклона које је оставилац на ма који начин учинио неком од законских наследника, независно од тога ком наследном реду припадају и да ли могу и хоће да наследе...“.

маћинства не улазе у заоставштину, већ тренутком смрти оставиоца прелазе у заједничку својину побројаних лица.⁴² Осим тога, наследници који су живели у заједници са оставиоцем, а који су својим радом, зарадом или на други начин допринели увећању заоставштине, имају право на издвајање свог доприноса из заоставштине, без обзира на чињеницу да су се одрекли наслеђа. Ова изјава односи се само на део заоставштине који би им припао, а добра за која је увећана заоставштина по слову закона не чине заоставштину, већ припадају наследницима сразмерно њиховом учешћу у увећању вредности заоставштине.⁴³

3. Поништај наследничке изјаве

Иако се једном дата наследничка изјава више не може опозвати, она може бити поништена као и било који други правни посао. У погледу поништења наследничке изјаве сходно се примењују одредбе Закона о облигационим односима⁴⁴ (чл. 60-65 и чл. 103-117), на основу чл. 25 ст. 3. Наследничка изјава може бити ништава и рушљива.

Наследничка изјава је ништава када је супротна императивним прописима, јавном поретку и добрим обичајима, када је изјаву дало лице које нема пословну способност, када је изјава дата пре отварања наслеђа, као и када није дата у законом одређеној форми. Неће бити пуноважна ни изјава дата пред стручним сарадником, судијским приправником или записничарем у суду или пред неким органом управе.⁴⁵

Воља наследника који се одриче наслеђа мора бити слободна и стварна, дата са озбиљном намером да наследничко својство престане. Постојање мана воље изјаву чини рушљивом, па се она може поништити ако је последица принуде, претње, преваре или је дата у заблуди.⁴⁶ Став судске праксе је да право да истакне захтев за пони-

⁴² Видети: чл. 1 ст. 3 ЗОН-а.

⁴³ Видети: чл. 1 ст. 4 ЗОН-а и одлуку Врховног суда Србије, Гзз. 297/80.

⁴⁴ „Сл. лист СФРЈ“, бр. 29/78, 39/85, 45/89, 57/89, „Сл. лист СРЈ“, бр. 31/93. У даљем тексту: ЗОО.

⁴⁵ Видети: Решење Окружног суда у Пожаревцу, Гж. 538/95.

⁴⁶ Видети: чл. 214 ст. 4 ЗОН-а.

штај наследничке изјаве има само лице које је ту изјаву дало, а не и друга лица, па ни санаследници.⁴⁷ Међутим, становиште наше највише судске инстанце је да уколико се наследничка изјава може сматрати поклоном, тада изјаву могу побијати и нужни наследници чији је наследни део повређен.⁴⁸ Повериоци наследника који се одрекао наслеђа не могу захтевати поништај изјаве, али имају право на *actio Pauliana*, тј. право да побијају наследничку изјаву ако су њоме повређени њихови интереси.⁴⁹ Уколико у томе имају успеха, побијање изјаве имаће дејство само у односу на њих, и то у мери потребној да се намире њихова потраживања.

Када је узрок рушљивости наследничке изјаве заблуда у којој је био наследник, изјава се може поништити само ако је реч о погрешној представи о чињеницама. Заблуда о праву није извињавајућа, и она не може довести до поништаја наследничке изјаве.⁵⁰ Једино, у случају када је у заблуду о праву наследника довео судија, погрешно протумачећи законске норме, сматрамо да би таква наследничка изјава могла бити поништена.⁵¹

Интересантно је становиште наше судске праксе у вези са могућношћу поништења наследничке изјаве због заблуде о мотиву. У једној одлуци Врховни суд Србије нашао је да, када је у форми одрицања од наслеђа наследник санаследнику, уз накнаду по тржишној цени, *de facto* пренео део заоставштине, а накнада не буде исплаћена, није могуће поништити изјаву о одрицању јер она не представља наследничку изјаву, већ је реч о симулованом уговору о продаји.⁵² У другом случају, исти суд заузео је став да је, када се ради о бестеретним правним пословима, као што је и изјава о одрицању од наслеђа, мотив релевантан, па се и оваква изјава може поништити када је дата у заблуди, уколико од другог санаследника није добијена очекивана корист.⁵³

⁴⁷ Видети: одлуке Врховног суда Србије, Рев. 6396/97 и Рев. 3100/98.

⁴⁸ Видети: Одлука Врховног суда Србије, Рев. 623/98.

⁴⁹ Сматрамо погрешним становиште неких теоретичара да и повериоци наследника могу поднети захтев за поништење наследничке изјаве, дате у намери да се оштети поверилац. Видети: Б. Кашћелан, *op. cit.*, стр. 715.

⁵⁰ *Ignorantio legis nocet. Ignorantio legis non excusat.*

⁵¹ Видети: Одлука Врховног суда БиХ, Рев. 179/87.

⁵² Видети: Одлука Врховног суда Србије, Гж. 3123/76. Наведено према: Н. Стојановић, *Практикум за наследно право*, Ниш, 2008, стр. 216.

⁵³ Видети: Одлука Врховног суда Србије, Рев. 701/81. Наведено према: Н. Стојановић, *ibidem*.

У теорији се, чини се оправдано, поставља питање оправданости поништаја позитивне наследничке изјаве. Наследник који се примио наслеђа може по својој вољи располагати наслеђеном заоставштином, па сматрамо да не постоји интерес да се оваква наследничка изјава поништи. Осим тога, питање је које би то околности могле да утичу да лице услед мана воље прихвати наслеђе.⁵⁴

Законом о наслеђивању нису прописани рокови у којима се може захтевати поништај наследничке изјаве. И по овом питању донете су различите одлуке пред домаћим судовима. Неки судови погрешно везују крајњи рок за поништај изјаве о одрицању од наслеђа са тренутком окончања оставинског поступка, као последњим тренутком када наследничка изјава може бити дата, сматрајући да се у случају поништења претходне изјаве нова може дати само до тог момента.⁵⁵ Мишљења смо да у случају поништења негативне наследне изјаве није потребно дати нову изјаву, јер сматрамо крајње логичним да наследник неће опет дати изјаву истог садржаја. У таквом случају треба узети да се наследник прихватио наслеђа. Осим тога, прави се и грешка у погледу могућности измене једном дате наследничке изјаве, ако у току поступка наступе нове чињенице.⁵⁶

У погледу рокова за поништај изјаве међу теоретичарима постоји јединствен став да овде треба применити чл. 117 ЗОО, у вези са чл. 25 ст. 3 истог закона.⁵⁷ Изјава о одрицању од наслеђа може се поништити у субјективном року од годину дана, који почиње да тече од дана сазнања за разлог рушљивости, односно од престанка принуде, али не и након протекла објективног рока од три године од давања изјаве. Ако се рушљива изјава не поништи у наведеним роковима, она конвалидира.

⁵⁴ Детаљније о томе: Ђ. Павић, *op. cit.*, стр. 421-422.

⁵⁵ Видети: Решење Окружног суда у Нишу, Гж. 4668/07. Преузето из: Избор судске праксе, Београд, бр. 5/2008.

⁵⁶ Видети: Решење Окружног суда у Суботици, Гж. 49/94. Овде још једном указујемо на неопозивост наследничке изјаве. Ако суд утврди да је наследник био у извињавајућој заблуди о битним чињеницама, наследничку изјаву може поништити.

⁵⁷ Видети нпр.: В. Ђорђевић, *op. cit.*, стр. 94; О. Антић, З. Балиновац, *op. cit.*, стр. 560. Овакво и: Врховни суд Србије, Рев. 548/82.

Захтев за поништај негативне наследничке изјаве може се поднети, у оквиру наведених рокова, у оставинском поступку. Оставински суд поништиће наследничку изјаву дату под утицајем мана воље само ако међу санаследницима нема спора о томе да је воља наследника била манљива. У случају постојања спора око чињеница од којих зависи поништење, оставински суд ће прекинути парнични поступак и странке упутити на парницу. Када је поступак за расправљање заоставштине окончан, наследник може захтев за поништење наследне изјаве поднети парничном суду, под условом да нису истекли наведени материјалноправни рокови. У улози тужиоца нашао би се наследник који је дао манљиву изјаву, док би у улози туженог, као нужни супарничари били сви они наследници којима је припао наследни део наследника који се одрекао наслеђа.

Ако наследник умре пре подношења захтева за поништај негативне наследне изјаве због мана воље, то право прелази на његове наследнике, уколико нису протекли рокови, и уколико имају правни интерес за то, тј. ако услед дате изјаве нису добили ништа из заоставштине претходног оставиоца.⁵⁸

Завршне напомене

Тренутком отварања наслеђа заоставштина прелази на све наследнике оставиоца по сили закона. У нашем праву не постоји обавеза давања наследничке изјаве као услов за стицање наследничког својства. Лице постаје наследник ако је живо, способно и достојно за наслеђивање у односу на конкретног оставиоца и ако је позвано на наслеђе по најјачем правном основу.

Међутим, иако наследник стиче право наслеђа *ex lege* у моменту смрти оставиоца, ипак он не може бити приморан да постане наследник уколико то не жели. Сва савремена законодавства признају право наследнику да да тзв. негативну наследничку изјаву. Одрицање од наслеђа има ретроактивно дејство и ствара фикцију да лице никада није постало наследник. Сходно одредбама ЗОН-а изјава о одрицању има искључиво лично дејство и не протеже се и на потомке наследника. Негативна наследна изјава мора бити дата изричи-

⁵⁸ О. Антић, З. Балиновац, *op. cit.*, стр. 560-561.

то, усмено на записник или у писаној форми, и мора да садржи одређење на чијој заоставштини и по ком основу се наследник одриче наслеђа.

Услед тежње за уношењем сигурности и извесности у правне одnose, право на давање негативне наследне изјаве није неограничено, тако да се изјава може дати до завршетка првостепеног поступка за расправљање заоставштине. Ако наследник умре у току оставинског поступка не давши наследничку изјаву, право на одрицање од наслеђа прелази на његове наследнике.

Када се наслеђа одрекне законски наследник, његов наследни део припашће његовим потомцима, по *ius representationis*. Ако потомака нема примењује се право прираштаја, а ако нема других наследника из истог наследног реда који могу и хоће да наследе, доћи ће до примене права следоредности. У случају кад се наслеђа одрекне завештајни наследник искључена је примена права представљања, па се примењује једно од правила тумачења завештања садржаних у ЗОН-у. Одрекне ли се нужни наследник свог нужног дела, могу настати три ситуације: 1. може доћи само до увећања расположивог дела заоставштине, 2. могу се увећати само нужни делови нужних наследника и 3. може се догодити да нужни део једним делом оде у расположиви део заоставштине, а другим у нужни део осталих нужних наследника.

Наследник се не може одрећи наслеђа под условом или роком, нити се може наслеђа одрећи делимично, али се може наслеђа примити по једном, а не примити по другом правном основу. Наследничка изјава је неопозива.

Изјава о одрицању од наслеђа може бити ништава и рушљива, из истих разлога из којих се могу поништити и други правни послови. Када постоје мане воље, као разлог рушљивости завештања, наследник који је дао наследну изјаву може тражити њен поништај у року од једне године од сазнања за постојање мане у вољи, односно од престанка принуде, а у објективном року од три године који почиње тећи од дана одрицања од наслеђа. Надлежан за поништење наследничке изјаве може бити оставински суд, само ако је захтев поднет током трајања оставинског поступка и уколико међу санаследницима нема спора о постојању мана воље. У свим другим случајевима наследничка изјава о одрицању од наслеђа може бити поништена само у парничном поступку.

Novak Krstić, LLB
Junior Teaching Apprentice,
Faculty of Law, University of Niš

RENUNCIATION OF INHERITANCE RIGHTS

Summary

The successor's statement is the most important event in the course of the probate proceeding. By making a valid statement on renouncing an inheritance right, the successor is deprived of the capacity of the universal successor ex tunc and, legally speaking, he is considered never to have been a rightful successor. The successor's renunciation statement produces different legal effects depending on whether the succession has been renounced by a legal (intestate) successor, a testamentary successor or a forced successor. Once given, the renunciation statement is irrevocable, and may not be revoked for reasons and within the time limits generally prescribed for other legal affairs.

This paper is a result of the author's endeavour to examine this important institute more thoroughly. In that context, this paper is a synthesis of a comprehensive analysis of the distinctive characteristics and effects of the successor's renunciation of an inheritance right, including the possibility of revoking such a statement. On the other hand, the author provides a critical reconsideration of the presented standpoints on certain succession issues which have been subject to dispute in both legal theory and judicial practice. The paper is, concurrently, an attempt to provide some answers and possibly clarify some dilemmas directly related to the successor's renunciation statement.

Keywords: *renunciation of an inheritance right; the effect of a renunciation statement, revocation of a renunciation statement, probate proceeding*